



Anyám tyúkjá (1)-(2)

DIGITÁLIS TYÚK

OKTATÁSI PROJEKT



Csokonai Vitéz Mihály: A Reményhez

A 'DIGITÁLIS TYÚK' OKTATÁSI PROJEKTRŐL

Az Örkény Színház 2014-ben mutatta be „a magyar irodalom kötelező verseit” megszólaltató *Anyám tyúkjá (1)*, majd 2017-ben az *Anyám tyúkjá (2)* című előadást. Mindkét produkció évek óta repertoáron van, a siker azt mutatja, hogy a közönség szeret ebben a formában találkozni a jól ismert versekkel.

A Digitális tyúk akkor búj ki a tojásból, amikor Magyarországon a COVID-19 vírus miatt elindult “a tantermen kívüli, digitális munkarendű oktatás”, és megnőtt az igény az online mozgósítható tanulási lehetőségek iránt.

A Digitális tyúk “válogat a kendermagban”: felcsippent egyet-egyét a két előadásban elhangzó mintegy 150 vers közül, mi pedig felidézzük a vershez kapcsolódó olvasási élményeinket, és ismét ránézünk a színpadi történetre...

A színházi élmény megidézéséhez a két előadás premierjén rögzített, egykamerás felvételeket használjuk, amelyek eredetileg a színház archívuma számára készültek, és természetesen nem vetekedhetnek egy profi színházi közvetítés technikai színvonalával. Az élő színpad varázsával sem vehetik fel a versenyt. A játék, a gondolkodás során tehát mozgósítjuk a színházi emlékeket. És persze a képzeletünket, ami nélkül a színház sem tudna hatni ránk soha.

HOGY ÉL A VERS A SZÍNPADON?

Várady Szabolcs költő, a két produkció verseinek válogatója a Magyartanárok Egyesülete és az Örkény Színház közösen megrendezett konferenciáján¹ [Hogy él a vers a színpadon?](#) címmel tartott előadást. Ezt a címet vesszük kölcsön, és az ő gondolatmenetét használjuk sorvezetőnek, amikor egy-egy vershez közelítünk.

Az *Anyám tyúkjá (1.)* és az *Anyám tyúkjá (2.)* két önálló színdarab, amelyeknek – ahogy Várady Szabolcs fogalmaz – a párbeszédbe elegyedő versek a szereplői. Az egy-egy láncolatra felfűződő versek egymással folytatott beszélgetését természetesen csak a színházba látogató néző tudja meghallgatni. A szemezgetéssel azonban megpróbálunk néhány versszereplőnek külön-külön is mélyen a szemébe nézni...

¹ A konferenciáról bővebben: [>>> A színház iskolája 3](#)



CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY

A REMÉNYHEZ

Földiekkel játszó
Égi tünemény,
Istenségnek látszó
Csalfa, vak Remény!
Kit teremt magának
A boldogtalan,
S mint védangyalának,
Bókol úntalan.
Síma száddal mit kecsegtetsz?
Mért nevensz felém?
Kétes kedvet mért csepegtetsz
Még most is belém?
Csak maradj magadnak!
Biztatóm valál;
Hittem szép szavadnak:
Mégis megcsalál.

Kertem nárcisokkal
Végig ültetéd;
Csörgő patakokkal
Fáim éltetéd;
Rám ezer virággal
Szórtad a tavaszt
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.
Gondolatim minden reggel,
Mint a fürge méh,
Repkedtek a friss meleggel
Rózsáim felé.
Egy híjját esmértem
Örömmnek még:
Lilla szívét kértem;
S megadá az ég.

Jaj, de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zöld fáim
Kiszáradtanak;
Tavaszom, vígságom
Téli búra vált;
Régi jó világom
Méltatlanra szállt.
Óh! csak Lillát hagytad volna
Csak magát nekem:
Most panaszra nem hajolna
Gyászos énekem.
Karja közt a búkat
Elfelejténém,
S a gyöngykoszorúkat
Nem irigyelném.

Hagyj el, óh Reménység!
Hagyj el engemet;
Mert ez a keménység
Úgyis eltemet.
Érzem: e kétségbe
Volt erőm elhagy,
Fáradt lelkem égbe,
Testem földbe vágy.
Nékem már a rét hímtelen,
A mező kisült,
A zengő liget kietlen,
A nap éjre dült.
Bájos lágú trillák!
Tarka képzetek!
Kedv! Remények! Lillák!
Isten véletek!

ÖRKÉNY SZÍNHÁZ – IRAM

A **Digitális tyúk** projekt stábja:

Koncepció és szövegek:	HUDÁKY RITA
Videó:	SZAKÁCS ESZTER
Pedagógus konzulens:	IVÁNYI-SZABÓ RITA KODÁCSI BOGLÁRKA

<https://iram.orkenyszinhaz.hu/digitalistyuk/>

2020

A VERS SZÍNPADA – GONDOLKOZZ VELÜNK!

Mielőtt megnézed az *Anyám tyúkja (1)* premierjén készült felvételt, érdemes előzetesen is elmélyülni a szövegben. Hogyan elevenedik meg a vers a képzeleted színpadán?

Gondolatébresztőként [Várady Szabolcs Hogy él a vers a színpadon?](#) című esszejéből emelünk ki részleteket. A szöveget teljes egészében [ITT](#) olvashatod el.

1 'értelem és forma'

"Vita tárgya olykor, hogy mi jobb: olvasni a verset vagy hallgatni? Továbbá, hogy ha elmondják, elszavalják, mit kell benne hangsúlyozni: a formát vagy az 'értelmet'? Itt persze mindjárt az a kérdés is felmerül, hogy mi a vers értelme." – [írja Várady Szabolcs. >>>](#)

- Mit gondolsz Csokonai versének a formájáról és az értelméről?
- Összhangot vagy szembenállást érzékelsz a forma és az értelem (jelentés) között?
- A forma vagy az értelem ragadja meg inkább a figyelmedet az olvasáskor?

2 'indulatmenet'

"A versek szerkezetének megjelölésére Füst Milán az 'indulatmenet' szót használta. /.../ a crescendókat, decrescendókat figyelve a vers zenei leképezése sem tűnik lehetetlennek." [>>>](#)

- Milyen A Reményhez "indulatmenete"? Hogyan kottáznád le, esetleg rajzolnád meg (vagy ábrázolnád más módon) a lélekben bejárt út íveit?

3 'mint a műfordító'

[A színész] "természetesen az ellenkező irányból, kívülről közelít a vershez.² Tevékenységét Babits [...] a műfordítóéhoz hasonlítja: úgy egyensúlyoz a vers zenéje és értelmi menete közt, mint a műfordító. Amit elveszít a vámon, azt megnyerheti a réven: a saját eszközeivel, a saját egyéniségéből végül is teljes, új műalkotást tud létrehozni, »amely – mondja Babits – nem azonos a költő művével, de nem is egészen idegen attól.«" [>>>](#)

- Tegyéél próbát a címmel: hányféle hangsúllyal, érzelmi töltéssel tudnád elmondani?
- Válassz versmondót az általad ismert színészek közül! Milyennek képelnéd el az ő előadásában Csokonai versét? Az előadó személye hogyan befolyásolja, esetleg változtathatja meg a vers jelentését?

² A költőkkel szemben, akik – Várady Szabolcs elemzése szerint – saját verseik elmondása során gyakran inkább „belülről”, a forma felől építkeznek.

4 'a vers színpada'

“Némi túlzással azt mondhatnánk, a vers színpadán a szavak a szereplők, a cselekmény az egymáshoz való viszonyuk, konfliktusaik és egymásra találásaik, valamint – nem utolsó sorban – formába rendeződésük története. [...]

Babits [...] arról beszél, hogy a szavaló nemcsak olyan, mint a fordító, hanem olyan is, mint az illusztrátor: képet társít a szöveghez. Ahogy egy regény illusztrátora a szavakban megjelenített szereplők testi valóját mutatja meg, úgy a vers előadójának élő hangja, arckifejezése, mozdulatai is mást tudnak és mást kénytelenek megfogni a valóságból, mint amit a költő a saját eszközeivel, a szavakkal létrehoz. »Mert más az érzés drámai oldala – mondja Babits –, mint a lírai: és az előadó, éppen eszközeinél fogva, akarva, nem akarva kényszerül ezt a drámai oldalt is kidomborítani.« [>>>](#)

- A reményhez színpadán hol találod meg a drámaiságot, milyennek látod a szavak viszonyát, konfliktusait?
- Szavaló-illusztrátorként milyen képeket társítanál a szöveghez, milyen érzések drámai oldalát domborítanád ki?

„Egy ilyen színházi este pedig többek közt arról is szól, hogy a versnek – és itt megint Babitsra utalnék vissza – van drámai oldala is, a lírai mellett. Gyakran szól valakihez vagy akár valamihez, Orbán Ottó a magyar népdalhoz, Csokonai a reményhez, vagy éppen önmagát szólítja meg a költő, és persze az olvasót mindenképpen [...]” [>>>](#)

- A színpadon elhangzó versek tehát értelmezhetők rövid minidramaként is. Milyen eszközökkel érheti el a színész, hogy a lírai szövegből drámai szöveg, kis jelenet váljék? Kihez beszél a színész? A Reményhez? Önmagához? A közönséghez?

MIT MOND A TUDOMÁNY?

1 'a versformáról és a tartalomról'

Sokan ellentmondást látnak a szomorú, reményeket búcsúztató tartalom és a könnyed, kecses, dallamos forma között. Ez egy termékeny feszültség, ami izgalmassá teszi a verset.

A vers értelméről: Csetri Lajos tanulmányban elemzi, ahogy a nagy “dezillúzió-versben” Csokonai “általánosítva s egyben lezáróan még egyszer összefoglalja” a reményhez való viszonyát. Az elemzésben arról is olvashatsz, hogy Csokonai korában a remény sokáig elsősorban vallásos és nemzeti tartalommal rendelkezett, elvesztése egy aranykor, egy általánosabb boldogság elvesztését jelentette. Csokonai költészetében fokozatosan vált ez a reményfogalom egyre világibbá, egyre személyesebbé.

A vers formájáról: A formában a szakirodalom szerint a 18. század közepe táján keletkezett Rákóczi nóta kuruc hagyományokat idéző versformája, szövegritmusa visszhangzik. Ugyancsak kutatás bizonyítja, hogy a vers eredetileg dallamra íródott, és a kor egyik legnépszerűbb, gyakran énekelt dala volt. A mintául szolgáló verbunkost (Kossovits Lajos: Lassú magyar) gyászzeneként ismerték, használták a kortársak.³

2 'indulatmenet'⁴

Az 'indulatmenet' feltérképezésének kiindulópontja lehet a vers híres "háromszoros invokációja": a vers elején álló (nyolc sor hosszúságú) megszólítás, ami háromféleképpen nevezi meg, definiálja a Reményt. A három megnevezés egyben a megszólított lefokozása is: 1. égi tünemény=isten, 2. csak látszik istennek, 3. a Remény az ember saját teremtménye, tehát pusztá illúzió.

A továbbiakban megjelenő lelkiállapotok, beszédaktusok:

- számonkérés
- elutasítás
- részletező visszaemlékezés a beteljesedésre
- részletező visszaemlékezés a veszteségekre
- indulatos megszólítás
- halálvágy
- búcsúvétel

3 'ki szól kihez?'

Hogy kihez szól a vers beszélője, az épp a drámaiság, a drámai helyzet szempontjából fontos. Színpadon pedig különösen sok múlik azon, hogy erről mit gondol az előadó.

Önmegszólító vers?! – tudományos szöveg elszántaknak:

"A költemény I. versszakában, sőt végig egy második személyű Remény a megszólított, látszólag a megszólítón kívüli, vele szemben objektíve létező absztrakt lény, akivel ódai jellegű, monológyszerű beszélgetést folytat. A megszólító „égi tünemény” még teljesen beleillik a hagyományos remény-toposz világába, de — mint már utaltam rá — a „vak” jelző egy lépés a remény szubjektívizálása felé. A »Kit teremt magának / A boldogtalan«-nál viszont összefonódik két mozzanat: a) a remény a boldogtalanság kísérője, tehát a boldogság korának, ha úgy tetszik, az általános vagy az egyéni aranykornak elmúltával jelentkezik, b) a „boldogtalan” teremt, vagyis nem égi, nem a fentiekől küldött, hanem a

³ Források:

· [Csetri, Lajos: Egy Csokonai-vers keletkezéstörténetéhez : A reményhez. Irodalomtörténeti Dolgozatok, \(94\). pp. 21-32. \(1973\)](#)

· [Csetri Lajos: Csokonai Vitéz Mihály: A Reményhez, 1973 \(In:ItK 1973\).](#)

⁴ Érdeklődőknek:

· Diákoknak: [Szövegértés-szövegalkotás 11. Tanulói munkatankönyv. Fejlesztő: Arató László. 95. o.](#)

· Tanároknak: [Szövegértés-szövegalkotás 11. Tanári útmutató. Fejlesztő: Arató László. 118. o.](#)

szubjektum által »kitermelt« vigasztaló. Ez teljes mértékben igazolja korábbi vizsgálódásainkat Csokonai reményfogalmának fokozatos szubjektívizálódásáról, de egyúttal arra is figyelmeztet, hogy a látszatra objektív létezővel folytatott párbeszéd helyett itt lényegében belső vitáról, a válsága korábbi szakaszában önmaga által kitermelt, illúziókat melengető, reménykedő lelkiállapottal való leszámolásról van szó. Akkor pedig azt kell mondanom, hogy fiktív lényvel folytatott párbeszéd helyett itt lényegében belső vitáról és számadásról lehet beszélni, s a neki megfelelő lírai műtípusról, az önmegszólító verstípusról.” (Csetri Lajos)⁵

A REMÉNYHEZ AZ ÖRKÉNY SZÍNPADÁN

A képre vagy az ikonra kattintva, illetve a link segítségével megnézheted a 2014-es bemutatón készült felvétel részletét, amelyen Takács Nóra Diána mondja Csokonai versét.



<https://youtu.be/UaTSKb5nGqQ>



A SZÍNPAD VERSE – GONDOLKOZZ VELÜNK!

“A versek többségét a költője biztosan nem így mondaná, és nem is ilyenek képzelte el. De azt eddig is tudtuk, hogy a vers annyiszor születik meg, ahányszor elolvassa egy-egy fogékony olvasó” – [írja Váradny Szabolcs >>>](#)

- A cím kimondásakor kis morajlás (nevetés) hallatszik a nézőtérről. Miért?
- Hogyan hatott rád a versmondás? Okozott-e meglepetést? Milyen érzéseket támasztott benned?
- Milyen jelentést hordoz a színész neve, megjelenése? A többi színész jelenléte?

⁵ Forrás: [Csetri Lajos: Csokonai Vitéz Mihály: A Reményhez, 1973 \(In: ItK 1973\)](#)

A VÉGE FELŐL... – GONDOLATOK A VERSMONDÁSRÓL

Csokonai verse több, mint 200 éve íródott, egyes szavai már régiesnek hatnak – valamiért mégis leomlik az idő gátja, és mintha egészen mai, nekünk szóló szöveget mondana a színész.

Talán az teszi ezt lehetővé, hogy ebben a versben nagyon sokféle érzés fogalmazódik meg, és így sokféle hangütés indokolt lehet: pátosz, rezignáció, lemondás, elkeseredés, gúny, irónia... A versben rejlő drámai szituációt (és érzelmi sokféleséget) kiemeli, hogy a szöveg ezúttal nem pátosszal és nem rezignáltan, hanem rengeteg iróniával és öngúnyal hangzik el. A színész nem állítja pedesztálra a remekművet, hogy az egyszerű halandó csodálatával nézzen fel rá –, hanem inkább lefelé stilizál. A vers mozgást kifejező igéi többnyire maguk is lefelé irányulnak (*bókol, csepegtet, szór, fűszerez, hajol, eltemet*), és ezt a lefelé tartást erősítik a színésznő hangsúlyai, gesztusai, mozdulatai is.

A versmondás drámai jelenében a megszólaló a vers vége felől indul el: a vers végének kiábrándultságával világítja be a vers elején festett reményteli állapotot is. Ezt a duplafenekű szövegmondást érzi a néző humorosnak.

Erőt sugalló, helyenként szinte támadóan vádló a hang, ám árulkodó a zsebre tett kéz, ami a testbeszédben (a kommunikációs tanácsadók állítása szerint) a hiányzó önbizalom jele. A versmondás nem a szentimentális halálvágy és önsajnálathangján, hanem a modern ember pátoszmentes öngúnyával, iróniájával találja a csalódásélményt. A közönség pedig veszi a lapot, és nevet, hiszen mindenki saját kiszolgáltatottságára ismer rá.

Már olvasáskor feltűnt a megfogalmazott gyászos tartalom és a könnyed versforma ellentéte –, innen nézve úgy tűnik tehát, hogy az irónia, a hasadtság, az öngúny talán eleve is bele van kódolva a vers szövegébe...

Hudáky Rita

VALAMI ELVESZETTHEZ

“Ebben a versben az felismerés volt számunkra az érdekes, hogy a költő valami elveszethez beszél, – tehát, hogy a megírásakor »túl van« a remény állapotán. Ha egyszerűen akarnánk fogalmazni, azt mondanánk, a szöveg belső monológja a »de hülye is az ember, de hülye is voltam, vagyok« lelkiállapotából hallható meg. Ezért szarkasztikus a közelítés, önostorozó, önironikus. És fájdalmas, egyúttal.” (Mácsai Pál, az előadás rendezője)